

Marit Törnqvist

Att så mycket kan rymmas i en människa

EN HÖHOPPSKOMPIS

När jag var nio år köpte mina föräldrar en gammal gård i Småland. Fyra år tidigare hade vi flyttat till Holland, men hela familjen längtade efter ett ställe i Sverige.

Att det blev Småland var ingen slump; mamma var ju Astrids holländska översättare. Genom henne hade vi levt med Emil och Madicken och alla de andra småländska berättelserna i flera år och det kändes självklart att leta efter ett ställe just där.

Vi hittade ett gammalt rött hus med en stor veranda och mycket snickarglädje, med en drängstuga, en vedbod, ett utedass, en jordkällare och en svinstia. Och allt detta i ett paradiset av syrener och äppelträd.

Astrid kom och hälsade på oss redan första sommaren. Hon och mamma hade brevväxlat mycket, och nu skulle Astrid få se vårt drömställe.

Vi barn tyckte att det var spännande med Astrid på besök, men samtidigt var hon ju ändå en vuxen person, så alltför stora förväntningar kunde man inte ha.

Den sommaren lekte vi mest i grannarnas ladugård, och då framför allt på »rännnet«, som det heter på småländska. Det är övervåningen där höet ligger. »Vi«, det var mina två syskon, tre grannbarn och jag.

När ingen vuxen var i närheten brukade vi klättra uppför

en lång, lång stege till en bjälke nästan högst uppe under ladugårdstaket. Därifrån hoppade vi ner i det mjuka höet. Om man var riktigt djärv slog man en kullerbytta i luften. Det var ganska otäckt eftersom höet bara låg på ena sidan om bjälken. På andra sidan var det ett hårt trägolv. Därför hade vår granne Karl-Erik varnat oss många gånger och sagt att vi inte fick hoppa där.

När Astrid hälsade på oss var vi barn som vanligt i ladugården och gjorde våra cirkuskonster. Plötsligt blev det ljusst på rännnet och Astrid klev in genom den stora dörren. Det var det vi minst av allt ville – att en vuxen gäst skulle komma och störa oss här.

Astrid tittade och sa ingenting. Efter ett tag gick hon fram till stegen, klättrade upp till högsta bjälken och hoppade ner i djupet. (I mitt minne slog hon också en kullerbytta i luften, men det kanske kom till senare.) Vi var naturligtvis mycket överraskade över att äntligen ha en vuxen människa i ladugården – en som förstod hur roligt det här var. Så hon fick vara med oss barn och leka!

När vi kom ut sen, sex små barn och en 65-årig Astrid, alla med höstrån i håret, stötte vi på Karl-Erik.

»Tro mig eller ej, jag har hoppat i höet! Det har jag inte gjort sen jag var barn«, sa Astrid till honom och han såg hur roligt hon hade haft.

Men Karl-Erik blev inte glad. Det fanns många sätt att hoppa i hö, och han förstod ganska snart att Astrid Lindgren hade gjort livsfarliga konster i hans ladugård. Man kunde läsa i hans ögon att han tänkte på allt som hade kunnat hända.

Allrakäraste Astrid

Men vi barn tänkte inte på olyckor och inte på 65-åriga tanter med spröda ben. Och inte alls på världsberömda barnboksförfattare. Vi var bara glada över att vi hade fått en ny höhoppskompis!

LÖNNGRENEN I FURUSUND

Hela sommaren hade jag varit i Småland och målat vilda tjuvar och björkskogar. Halva bilderboken *När Adam Engelbrekt blev tvärarg* var klar, och Marianne Eriksson, barnbokschef på Rabén & Sjögren, och jag reste till Furusund för att visa mina bilder för Astrid. Jag hade en stor kasse med småländska minnen med mig – kantareller och en hembakad ostkaka. Det tyckte Astrid om. Mina bilder gillade hon också, men jag minns framför allt det som hände sen.

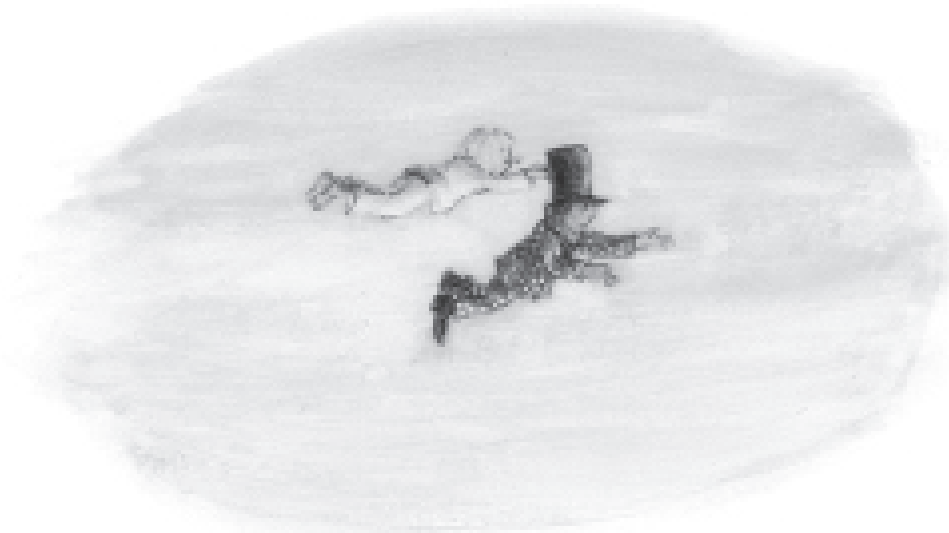
När Astrid precis hade börjat på sin tredje tallrik med ostkaka pekade hon på en död gren högt uppe i en lönn ute i trädgården. Den retade henne så förfärligt. Hon tittade på mig med en »Karlsson-på-taket-blick« och undrade om jag kanske kunde såga av den.

Jo, det kunde jag väl ...

Jag bar dit en stege, men den var för kort. Vi var tvungna att försöka hitta ett föremål som jag kunde dra ner grenen med. En käpp eller ett paraply eller något liknande. Vi gick ner i källaren. Där låg sådant som en riktig smålänning inte kastar bort – från dammsugar-reservdelar till gamla vattenrör, duschhandtag, kranar och uråldriga apparater. Jag fick med mig ett rör med en krok och en stor såg. Sen klättrade jag upp.

Det var ganska otäckt att balansera där uppe med den stora sågen och röret. Och jag lyckades fortfarande inte riktigt komma åt grenen. Marianne tittade upp med ängslig blick ...

Plötsligt ropade Astrid att jag skulle komma ner omedelbart. Jag förstod inte riktigt vad det nu var frågan om. Men när

» – Jag kan inte följa med nånstans, sa jag, för jag har ont i mitt ben. Men då kom herr Liljonkvast fram till mig och tog mig i handen. – Spelar ingen roll, sa han. Spelar ingen roll i Skymningslandet.« Illustration av Marit Törnqvist ur *I Skymningslandet*.

jag tog sista klivet från stegen sa hon ganska tyst:

»Gör klar boken först.«

VÄGEN TILL JUNIBACKEN

När jag fick uppdraget av Staffan Götestam att göra scenografin till Junibacken talade jag mycket med Astrid. Jag var själv från början tveksam till att göra en tredimensionell värld av Astrids mest kända verk. Räckte det inte att hennes böcker och filmer redan hade erövat världen?

Jag var misstänksam och rädd att mina uppdragsgivare trots allt ville göra ett svenskt Disneyland och tjäna en massa pengar på det.

Samtidigt insåg jag att detta var en chans som jag aldrig mera skulle få. Jag kände stort förtroende för Marianne von Baumgarten-Lindberg, som planerade bokhandeln på Juni-

Allrakäraste Astrid

backen och som faktiskt var den som hade nämnt mitt namn när de letade efter en scenograf. Viktigast i min tolkning var att läsoplevelsen var utgångspunkt, att barn skulle sugas in i böckernas värld. I tolkningen av Astrids böcker gällde det att fånga en stor rikedom och många olika dimensioner både i form och i känslor.

Astrid hade givit tillstånd att använda hennes figurer, men hon hade ingen aning om hur stort Junibacken höll på att bli. En kväll bjöd Marianne Eriksson Astrid och mig på middag. Detta måste ha varit hösten 1994. Jag berättade om Junibacken och det enorma jobb som låg framför mig och såg plötsligt hur Astrid tittade förskräckt på mig. Som om hon hela tiden hade trott att Junibacken skulle bli ett litet trevligt lekställe för barn – bara med några urklippta Emil- och Pippifigurer. När hon nu insåg att det var frågan om ett mångmiljonprojekt var det som om hon kände sig lurad. Antagligen var det inte första gången som ett projekt som byggde på hennes böcker svällde ut mer än hon hade väntat sig.

Sen hände det något som jag aldrig glömmer. Astrid tog mig i armen och bad mig ta ansvar för det som byggdes på Junibacken. »Se till att allt blir rätt!«

Med blandade känslor åkte jag hem. »Se till att allt blir rätt, se till att allt blir rätt«, ekade det i mitt huvud. Astrid hade lyft upp mig, och samtidigt var det som om jag bar en tung börda.

Men hon var medveten om detta, tror jag, för hon gav mig allt stöd hon kunde ge. Jag hälsade på henne regelbundet och visade eller beskrev nästan allt vad jag målade som förslag till Junibackens scenografier. Konstigt nog hade jag aldrig tidigare kopplat in henne på detta vis när jag målade mina bilder till hennes berättelser. Nu kändes det extra viktigt att det fortfarande var Astrids anda som genomsyrade Junibacken. Hon

Marit Törnqvist – Att så mycket ...

var med i processen från första början, och jag märkte att det gav mig självkritik på ett naturligt sätt. Det var som om hon stod bakom min axel när jag målade.

Under arbetets gång uppskattade hon kontakten och ville veta allt om mina bekymmer, men också om alla hantverkarna som nu byggde hennes Katthult, Vasastan, Körsbärsdal och Karmafall. Att hon hade skapat så många jobb också för människor som hade varit arbetslösa tidigare var hon mycket förvånad och stolt över. Jag berättade för Astrid om dockmakare och hussnickare, vattengjutare och skymningsmålare, skogsbyggare och lövklippare. Och Astrid undrade hur mycket en lövklippare fick betalt per löv.

För det mesta satt vi i hennes soffa när vi tittade på mina bilder. Vi plockade fram alla förstoringsglas vi kunde hitta och tittade på alla detaljer. Astrid gav, när jag tänker efter, knappast några kommentarer till mina bilder. Det var väl mest korta inpass som »du kan du« eller »oj, oj, flicka lilla«. Det passade henne bättre att nypa mig i händerna eller krama om mig när hon uppskattade det jag hade gjort. Vad jag minns tydligt var att hon reagerade starkast när jag hade försökt gestalta de olika dimensionerna i hennes berättelser.

En illustratör analyserar texten, och Astrid verkade imponerad av mina litterära analyser. Det var nästan som om jag var en medveten konstnär och hon en omedveten, som om jag ansträngde mig för att få fram min konst och hon bara väntade tills den kom. Kanske finns det en liten sanning i detta. Som illustratör ska man ju först ta till sig en berättelse, och innan man kan ge en personlig tolkning måste den sjunka in. Detta kan ibland vara tidskrävande och fordra en stor ansträngning. Processen att göra berättelsen till sin är en helt annan än författarens direkta skapande.

*»Och så gjorde vi det. Vi flög över Djurgårdens ekar och högt över det blänkande vattnet i Djurgårdsbrunnsviken och högt över staden där ljusen nu började tändas i alla hem. Jag har aldrig vetat att det fanns nånting så vackert.«
Ur I Skymningslandet.*

NÄR JUNIBACKEN BÖRjade närma sig invigning behövdes det en text till resan som skulle föra publiken genom Astrids sagovärld. Jag var övertygad om att hon själv var den enda som kunde skriva och läsa texten och på så sätt binda ihop alla scener – ungefär som en reseledare för barnen. Det vore naivt att tro att man utan hennes hjälp skulle kunna hoppa från den ena boken till den andra och beröras av allt.

Nu hade jag jobbat i nästan två år med scenografierna och 70 hantverkare byggde dag och natt. Jag frågade Astrid om hon ville skriva texten. Hon blev osäker. »Hur kan en nästan blind och nästan döv och halvgalen människa skriva och läsa en text?«

Jag erbjöd min hjälp och det blev flera veckors jobb att skriva denna tiominuterstext. Varje morgon före klockan åtta cyklade jag till Astrid med en massa bakelser på pakethållaren, sen kokade vi kaffe och började arbeta. Det var alltid en rolig start när vi konstaterade att vi kunde äta bakelser varje dag utan att bli tjocka!

Först blev det högläsning. När jag hade läst ett stycke kunde vi prata om scenografin och hitta de rätta orden. Det var en otrolig upplevelse att vara med när hon letade efter rätt ton. Varje gång blev jag överraskad av hennes sätt att uttrycka sig. Som om hon kastade upp alla ord i luften, fångade in hälften och sedan bestämde sig för en helt egen ordningsföljd.

När slutscenen skulle skrivas var det betydligt svårare. Vi blev som två fnissiga tjejer ihop. Det var för svårt. Hur kan man formulera Jonatans och Skorpans hopp till Nangilima på tio sekunder? Det gick bara inte att hitta orden.

Så fort en av oss kom med ett förslag började den andra

skratta. Astrid såg bara framför sig hur alla barn efter ett besök på Junibacken skulle leta efter ett högt stup och hoppa ner. Och hon skulle komma att anklagas för att alla Stockholmsbarn begick självmord efter ett besök på Junibacken.

När det då äntligen blev tyst och jag trodde att Astrid koncentrerade sig på orden fick jag se att hela hennes kropp skakade av skratt. Så höll vi på i mer än en timme. Men då insåg vi att vi måste skärpa oss om vi inte ville sitta på den här soffan i evigheter. Astrid satte sig med ansiktet mot fönstret, hon blundade och koncentrerade sig till det yttersta. Och då kom med en gång den rätta formuleringen. Jag fick uppleva hennes förmåga att leva sig in i sin text – hur hon i den stunden kunde glömma resten av världen.

EN MORGON NÄR jag kom öppnade Astrids syster Ingegerd dörren. Hon presenterade sig för mig: »Jag är Astrid Lindgrens syster, Astrid Lindgrens syster har jag alltid varit och jag kommer att vara Astrid Lindgrens syster i resten av mitt liv. Kan du tänka dig hur roligt det är att vara Astrid Lindgrens syster?« Sen kom det en historia om att hon hade rest med en buss i sin hemstad, på väg till ålderdomshemmet där hon bodde. En man som satt bredvid henne hade undrat om hon var på väg till ålderdomshemmet. »Ja«, hade hon svarat. »Då känner ni kanske Astrid Lindgrens syster«, hade mannen sagt.

Jag stod fortfarande på tröskeln och hörde plötsligt Astrids dämpade röst från hallen: »Har ni tänkt på hur det är att vara Astrid Lindgren själv?«

Då blev vi tysta, både Ingegerd och jag.

DET SOM BETYDDE mest för mig under den här tiden var Astrids stöd när jag berättade om problemen på Junibacken. Det fanns många olika uppfattningar om hur man skulle tolka hennes verk. Tveksamheten jag kände från början gjorde sig påmind flera gånger under dessa två år, vilket ibland resulterade i konflikter. Med hantverkarna var det inga bekymmer, de läste böckerna om och om igen. Tillsammans försökte vi bygga en tredimensionell läsupplevelse. Men ledningen glömde alltför ofta att det inte var ett spökhäus med en massa specialeffekter vi byggde och att Katla inte var en »horrordrake«, utan en symbol för kampen mot döden.

Diskussionerna om innehållet slukade nästan all min energi och gjorde mig ledsen och arg. Därför bestämde jag mig för att under sista halvåret undvika alla diskussioner och i möjligaste mån bara ha kontakt med Astrid om det vi byggde. Om jag inte hade kunnat prata med henne, om hon inte hade ringt mig när hon kände att jag var orolig, hade jag aldrig klarat av den här slutfasen.

När allt var nästan klart tog jag med mig Astrid till Junibacken. Hantverkarna lyfte henne över sladdar och målarpyttor, och det var nog minst lika roligt som att åka sagotåg. Ljussättaren kom för att skruva upp ljuset till det maximala så att Astrid kunde se lite av scenografin, trots sin dåliga syn.

En söndagseftermiddag efter invigningen var jag hos Astrid och vi hade lust att göra något roligt. »Vi åker till Junibacken«, sa hon, »där har vi ju gratis inträde båda två!«

Marit och Astrid planerar Junibacken tillsammans hemma hos Astrid.

Allrakäraste Astrid

EFTER ALLA VECKOR tillsammans med Astrid var det med sorg i sinnet jag lämnade Sverige. Vi hade haft så roligt. Precis som när jag var nio år hade jag glömt bort ålderskillnaden. Vi hade skrattat åt och med varandra, pratat om nästan allt, från våra vackra ben (mest hennes) till drömmar om döden. Det var som om hela samvaron med henne blev som upplyft av snabba svar och skämt och djupsinniga tankar. Som om jag sa mycket klokare och roligare saker och på ett bättre sätt än jag brukar, bara för att jag var med henne. Hon hade en förmåga att ge mig ett otroligt starkt självförtroende. Och det var precis vad jag behövde under dessa omständigheter.

Alla dörrar var öppna. Också när ett samtal var lättamt var det tillåtet att öppna dörren till djupet och prata om det. Om man befann sig på ett plan i samtalet var man alltid medveten om att det fanns andra plan – och att dessa var tillgängliga.

Nu när jag tänker efter tror jag att det är precis detta som har gjort hennes berättelser så fantastiska. De är uppbyggda i oändligt många skikt, och mellan alla skikt finns en förbindelse. Utan krig, alkoholister och hjärnskakningar skulle inte Junibacken övertyga som barnens paradiset. Emils och Idas idyll

Stockholmsvy ur I Skymningslandet.

blir trovärdig med fattighjon och blodförgiftning runt hörnet. Och Körsbärsdalen vore inte så vacker om inte Törnrosdalen låg bredvid.

EN PÅ EN gång ung och gammal människa, det är min bild av Astrid. En människa med både ljus och mörker inom sig. Så har jag lärt känna henne, och jag har ofta förvånat mig över att så mycket kan rymmas inom en människa.